demos

Jaargang 35
Maart 2019

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

3

inhoud

1 **Wedden om het einde van de wereld: de Simon-Ehrlich-weddenschap**
4 Demografen over overbevolking
5 **Werken over de drempel van pensioen in Europa**
8 **Ratelband niet uniek: de meeste 60-plussers voelen zich veel jonger**

Foto: Zooey/Flickr

Wedden om het einde van de wereld: de Simon-Ehrlich-weddenschap

HARRY VAN DALEN

Vandaag de dag worden we weer met doembeelden geconfronteerd over desastreuze milieuontwikkelingen als gevolg van overbevolking en leefstijl. Dat was in de jaren zeventig niet anders toen de ecoloog Paul Ehrlich hongersnood en natuurrampen voorspelde als de groei van de wereldbevolking niet snel zou stoppen. Een econoom – Julian Simon – geloofde niets van zijn doembeelden en ging een weddenschap met Ehrlich aan over de relatie tussen bevolkingsgroei en schaarste. Het zou een weddenschap worden die model stond voor de strijd tussen optimisten en pessimisten over de gevolgen van bevolkingsgroei.

In oktober 1990 vond Julian Simon tussen de post op zijn deurmat een brief met een cheque ter waarde van 576,07 dollar tezamen met een blaadje waarop een lijstje met metaalprijzen stond afgedrukt. Verder niets, geen briefje of kattenbelletje. Maar Simon kon wel raden dat de cheque afkomstig was van Paul Ehrlich. Hij had namelijk een weddenschap met Ehrlich afgesloten en op 29 september 1990 liep deze af. Het was de afsluiting van een strijd tussen twee tegenpolen in het denken over de gevolgen van bevolkingsgroei voor de welvaart in de wereld: een pessimist en een optimist. Simon en Ehrlich konden elkaars bloed wel drinken en waren verwikkeld in een debat waar geen einde aan leek te komen. En om dat debat voor eens en voor altijd te beslechten had Julian Simon geopperd om een weddenschap aan te gaan om het doemdenken over de gevolgen van overbevolking van Ehrlich de kop in te drukken. Maar wie waren zij en welke ideeën hielden zij erop na? En waar ging de weddenschap precies over?

De pessimist

De pessimist was de Amerikaan Paul Ehrlich (1932-), een ecoloog verbonden aan Stanford University, die zijn wetenschappelijk sporen verdiend heeft met het bestuderen van vlinders en die een theorie over de co-evolutie ontwikkelde tussen planten en vlinders. Maar toen hij in 1967 voor het eerst op de radio zijn boodschap over overbevolking de wereld in slingerde was hij vooral maatschappelijk betrokken en geen wetenschapper die zich opsloot in zijn veilige studeerkamer. Hij zag de toekomst

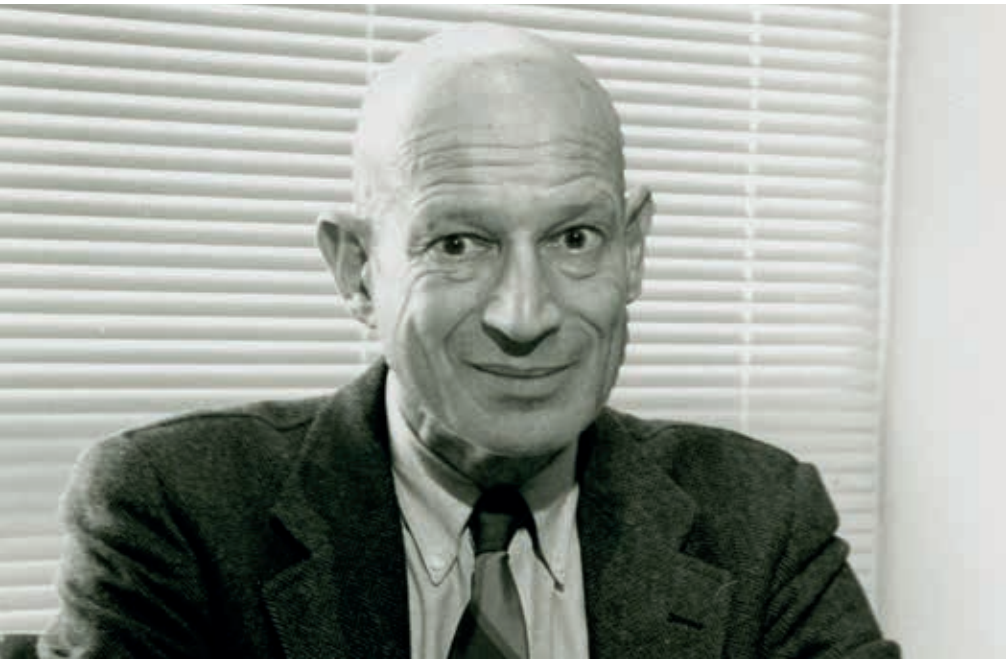

Julian Simon

Copyright: University of Maryland, Special Collections and University Archives, University of Maryland Libraries.

van de wereld donker in. Het was een boodschap die anderhalve eeuw daarvoor ook door Malthus was verkondigd. Malthus zette de wereld in 1798 op zijn kop met een pamflet over de onhoudbaarheid van de bevolkingsgroei in verhouding tot de draagkracht van de aarde om voedsel te produceren. Hongersnood, oorlog, plagen en andere ellende zouden het gevolg zijn en zo de bevolkingsgroei afremmen. Ehrlich was de facto een moderne Malthus die nu overbevolking als primaire oorzaak zag van de erosie van de draagkracht van de aarde; ook volgens hem zouden hongersnood, plagen en een atoomoorlog het gevolg zijn. In 1968 had hij samen met zijn vrouw Anne het boek *The Population Bomb* geschreven. Op dat moment telde de wereldbevolking 3,5 miljard inwoners, waarvan ongeveer een kwart zich in de rijke landen bevond (zie figuur 1).

De titel liet niet veel aan de verbeelding over. Het boek werd een bestseller en maakte Ehrlich in een klap van wetenschapper tot onheilsprofeet en zendeling. Ehrlich was niet van de televisie te slaan, hij richtte de 'Zero Population Growth'-beweging op, pleitte voor een optimale wereldbevolking van 1,5 miljard inwoners, ging het land in en bewerkte talloze presidentskandidaten, van Nixon tot Carter, om aandacht te vragen voor het overbevolkingsprobleem. In de denkwereld van Ehrlich was er net als in de wereld van Malthus sprake van absolute schaarste: er is een vaste limiet aan natuurlijke hulpbronnen en als er steeds meer mensen komen dan wordt de spoeling vanzelf dunner en zal de prijs van deze schaarse bronnen stijgen. In het extreme geval waar de natuurlijke hulpbronnen zo schaars worden zal hongersnood, rantsoenering en onrust heersen. Vooral bevolkingspolitiek kreeg veel aandacht, waarbij een krachtige overheid alles in het werk moest stellen om een redelijke (en dus kleinere) bevolkingsomvang te krijgen. Als vriendelijk doch dringend aanmoedigen van keuzes niet zou helpen zou hij graag dwang toepassen. Ehrlich was niet vies van sterke uitspraken. Hij wist als geen ander dat Amerikaanse media met een aanslaan bij rampspoedverhalen en krachtige beleidsaanbevelingen. Zo had hij als stelling: "De moeder van het jaar is een gesteriliseerde vrouw met twee geadopteerde kinderen." En om het goede voorbeeld te geven liet hij zich steriliseren na de geboorte van hun (enige) kind.

Figuur 1. De omvang van de wereldbevolking onderverdeeld naar hoge, midden- en lage inkomenslanden, 1960-2017 (in miljarden inwoners)

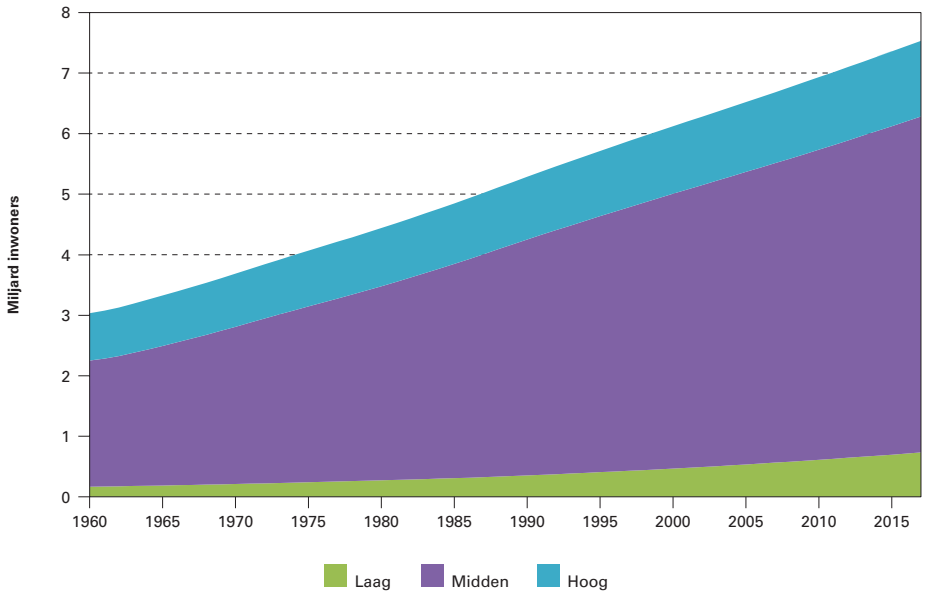

Bron: WDI, Wereldbank.

De optimist

De optimist was Julian Simon (1932-1998), een econoom uit de Verenigde Staten met een gevarieerde staat van dienst. Van marineofficier, marketingmanager, tot hoogleraar economie. In zijn werk had hij een duidelijke voorkeur voor de ideeën van de grote (neoliberale) economen van de universiteit van Chicago: Friedman en Hayek. Zij benadrukten de vrijheid om te kunnen kiezen als een kernwaarde en hadden een diep wantrouwen tegen overheden die door dwang hun wil oplegden. Aanvankelijk was Simon net als veel sociale wetenschappers van zijn generatie overtuigd van het nut van het terugdringen van het kindertal en had hij voor ontwikkelingslanden marketingmethoden ontworpen om dit effectief aan te pakken. Maar toen Ehrlich het publieke toneel beklom, was Simon een kleine econoom die maar moeilijk aan de bak kwam. Hij verbaasde zich dan ook over het feit dat zoveel mensen luisterden naar de praatjes van Ehrlich en hier ook op vertrouwden. Maar door zijn ergernis over de retoriek van Ehrlich en het verkondigen van diens 'wetenschappelijke' boodschap begon hij zich ook te interesseren in het overbevolkingsdebat. Wat ging er fout in dit gepolariseerde debat? In een artikel in het gezaghebbende tijdschrift *Science* in 1980 trok Simon van leer tegen alle milieudoemdenkers waarbij Ehrlich een prominente plaats kreeg. In tegenstelling tot de wereld van Ehrlich bestaat er in de wereld van een econoom geen absolute schaarste, maar alleen relatieve schaarste. Middelen zijn alternatief aanwendbaar en als het ene middel schaars wordt en in prijs stijgt, dan kan het vaak vervangen worden door een ander middel en zet het aan tot creatieve oplossingen: "We vinden nieuwe bronnen, nieuwe productiemethoden, ontdekken nieuwe substituten." Bevolkingsgroei was

volgens Simon niet de oorzaak van ellende, maar juist een bron van welvaart. Hoe meer mensen, hoe meer denkkracht! Milieuactivisten denken te veel in uitputbare hulpbronnen die door de snelle bevolkingsgroei rap worden uitgeput, maar Simon durfde wel de stelling aan dat we dankzij de vindingrijkheid van de mens onuitputbare hulpbronnen hebben. Door bevolkingsgroei zal de schaarste volgens hem dan ook niet toenemen en daarmee de prijs van grondstoffen ook niet stijgen.

De weddenschap

Het idee om een discussie te winnen door middel van een weddenschap kwam bij Julian Simon niet uit de lucht vallen. Hij was in zijn jonge jaren vaak in debat verwikkeld met zijn vader die volgens hem de meest onnozele en onzinnige standpunten innam en deze poneerde met de nodige autoriteit. Om zijn vader de mond te snoeren stelde hij vaak voor om dan maar een weddenschap te sluiten. Nu wilde het toeval dat Ehrlich ooit in een interview had gezegd dat hij er wel geld om wilde wedden dat Groot-Brittannië als eiland in het jaar 2000 niet meer zou bestaan. Het woord 'wedden' werkte op Simon als een rode lap op een stier. "Put your money where your mouth is" was zijn boodschap aan Ehrlich. De weddenschap die Simon in 1980 voorstelde was om 10.000 dollar in te zetten op zijn stelling: "de kosten van ruwe grondstoffen (waaronder graan en olie), die niet in de invloedsfeer van de overheid liggen, zullen niet stijgen op de lange termijn." Ehrlich mocht het geld inzetten op zelf gekozen grondstoffen en tevens de einddatum bepalen waarop de weddenschap zou aflopen. De winnaar zou het verschil krijgen tussen de waarde van de inzet van 10.000 dollar en de waarde (gecorrigeerd voor inflatie) van de grondstoffenprijs op de einddatum. Ehrlich zou winst maken als de prijzen zouden stijgen, Simon als de prijzen zouden dalen. Het was een weddenschap waar Ehrlich graag op in wilde gaan en samen met twee natuurkundigen van de gerenommeerde Californische Berkeley Universiteit koos hij voor vijf metalen: koper, chroom, nikkel, tin en wolfraam; de weddenschap zou ingaan op 29 september 1980 en zou precies 10 jaar later eindigen op 29 september 1990.

Tot 1980 vertoonden wolfraam en tin de grootste schommelingen in prijzen (zie figuur 2). Het Ehrlich-team koos deze metalen omdat de prijzen tussen 1950 en 1975 waren gestegen, maar ze hadden er verstandig aan gedaan om verder terug te kijken in de geschiedenis. De vijf metaalreeksen zijn meer stationair dan Ehrlich wellicht dacht. Het liefst had hij op milieuhulpbronnen, zoals biodiversiteit en waterkwaliteit gegokt omdat deze volgens Ehrlich veel meer draaien om de zaak die hem aan het hart ging. Maar hij ging vooral in op de weddenschap omdat hij niet bang was voor Simon en het wel leuk vond om Simon op zijn eigen discipline te verslaan.

Wie won?

Om een lang verhaal kort te maken: Ehrlich verloor. Hoewel het geldelijk verlies beperkt was (576,07 dollar), was dit natuurlijk koren op de molen van het kamp van de milieuprobleemontkenners of zij die het beperken van bevolkingsgroei als vloeken in de (katholieke) kerk beschouwden. Figuur 3 laat zien hoe de reële metaalprijzen zich tussen 1980 en 1990, de periode van de weddenschap, ontwikkelden. Alle metaalprijzen kwamen lager uit dan hun niveau in 1980, hoewel nikkel en chroom nog op het eind een opleving beleefden. Achteraf bezien heeft Simon geluk gehad en hij erkende dat ook. Ehrlich moest zijn toon iets matigen en had later alleen spijt van de gekozen periode. Toch zou dat niet veel hebben geholpen, tenzij hij de weddenschap vijf jaar had uitgesteld. Nu begon de weddenschap op een van de hoogste punten in de geschiedenis van deze markten.

Wat echter vooral opvalt als we naar de lange termijn ontwikkeling (zie figuur 2) kijken is dat er voor iedere metaalsoort niet echt sprake is van systematische stijging of daling van de (reële) prijzen. Dit heeft twee implicaties. Allereerst dat voor het maken van een correcte puntvoorspelling – een voorspelling voor een specifiek

Figuur 2. De ontwikkeling van metaalprijzen (gecorrigeerd voor inflatie) in de periode 1900-2015

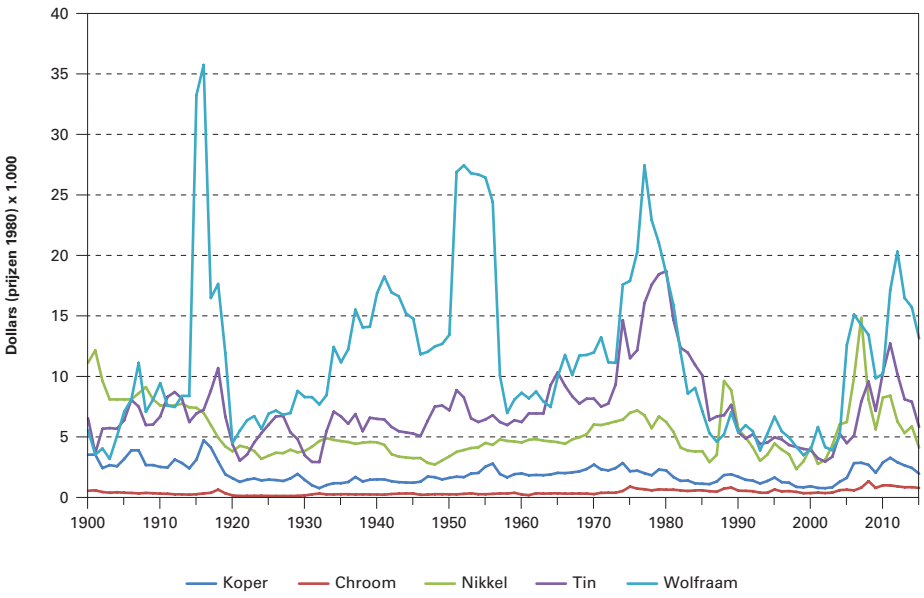

Bron: US Geological Survey Data Series 140.

Figuur 3. De ontwikkeling van reële metaalprijzen in periode van de Simon-Ehrlich-weddenschap, 1980-1990 (geïndexeerd, 1980=100)

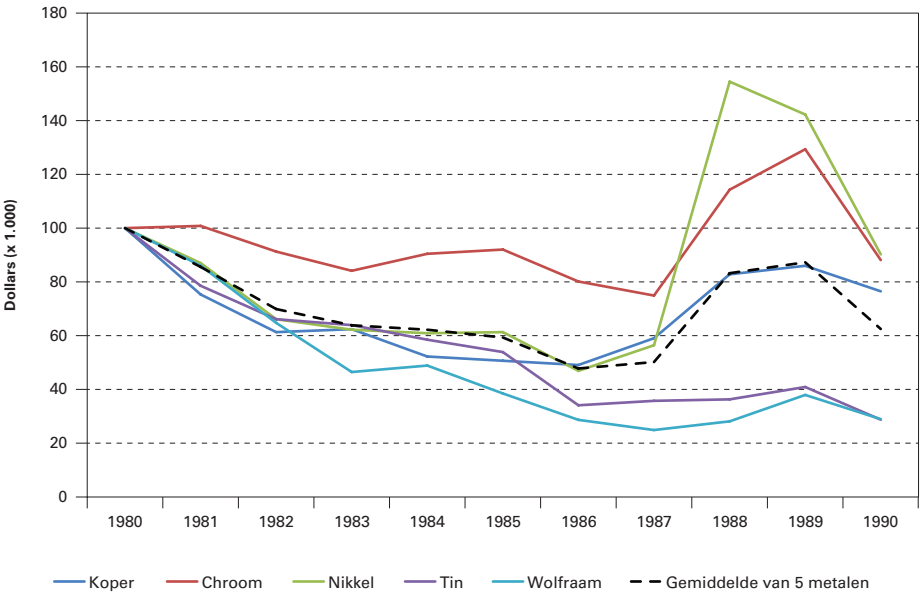

Bron: US Geological Survey Data Series 140.

Paul Ehrlich

Foto: Wikimedia Commons

demodata

DEMOGRAFEN OVER OVERBEVOLKING

Hoe staan demografen tegenover het bevolkingsvraagstuk? In 2009 is een wereldwijde peiling gehouden onder bijna 800 demografen en daarin komt enige verdeeldheid naar boven. Op de stelling of de huidige wereldbevolking de draagkracht van de aarde overstijgt was 50 procent het daar niet mee eens en 34 procent stemde daar wel mee in. Ten aanzien van de gewenste omvang de wereldbevolking zijn er in veel landen meer demografen die krimp wenselijk vinden (37%) dan groei (24%) en 39 procent wenst dat de wereldbevolking blijft zoals deze is. Alleen in Zuid-Amerika en Afrika is het aantal demografen dat krimp dan wel groei wenst min of meer in evenwicht.

Wenselijkheid ten aanzien van groei/krimp van de wereldbevolking volgens demografen (naar hun herkomstregio)

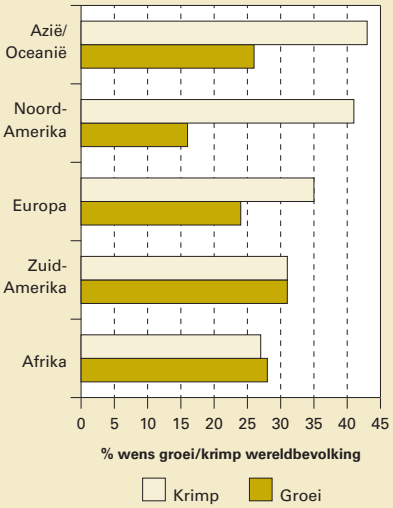

Bron: H.P. van Dalen & K. Henkens (2012), What is on a demographer's mind? A worldwide survey, *Demographic Research*, 26, pp. 363-408.

moment in de tijd – je gewoon het geluk aan je zijde moet hebben. De weddenschap had veel meer zeggenschap gekregen als de kemphanen een behoorlijke onzekerheidsmarge hadden afgesproken wanneer iemand wint, tezamen met een echte lange termijn van 20 of 30 jaar. Ten tweede kan worden geconcludeerd dat de Simon-these – ondanks zijn geluk – meer recht doet aan de werkelijkheid dan het Ehrlich-idee dat metaalprijzen in een wereld van bevolkingstoename continu zouden stijgen.

Conclusie

Uitkomsten van sociaalwetenschappelijke onderzoek zijn vaak niet eenduidig en niet vrij van onzekerheid; en het halen van je gelijk via een weddenschap is niet de beste methode om een debat te slechten. Een gelijkspel zou ook tot de mogelijkheden moeten behoren als de waarheid op het spel staat. In de Ehrlich-Simon-weddenschap blijft toch nog altijd boven de markt hangen dat Simon geluk heeft gehad, hoewel in het publieke debat deze weddenschap door tegenstanders van milieumaatregelen wordt aangegrepen als hét bewijs dat bevolkingsgroei geen negatieve effecten heeft. Dankzij dat geluk heeft Simon wel bereikt dat mensen zien dat de retoriek en vele doemvoorspellingen van Ehrlich kunnen falen. De Stanford-ecoloog heeft door 'overselling' van zijn boodschap de bevolkingsproblematiek in de jaren zestig en zeventig weliswaar op de kaart gezet, maar hij heeft volgens Simon hiermee de wetenschap ook een slechte dienst bewezen: "Verkeerd ingeschatte bedreigingen kunnen de geloofwaardigheid van echte bedreigingen ondermijnen, en daarmee het vertrouwen van het publiek in de wetenschap." Toch had Ehrlich ook een punt met zijn kritiek op de weddenschap. Deze had volgens hem slechts betrekking op hoe bevolkingsdruk de geprijsde schaarste beïnvloedt. Het milieuprobleem draait echter vooral om ongeprijsde schaarste, waar vooral overheidsingrijpen van belang is, zoals de kwaliteit van water, lucht en biodiversiteit. Het is een soort weddenschap waar beide kemphanen vanaf 1995 wel over dachten maar waar ze het maar niet eens konden worden over de formulering ervan. Een fatale hartaanval van Simon in 1998 maakt een einde aan een herkansing voor Ehrlich.

Harry van Dalen, NIDI en Tilburg University,
e-mail: dalen@nidi.nl

LITERATUUR:

- Ehrlich, P.R. (1981), An economist in wonderland, *Social Science Quarterly*, 62(1), pp. 44-49.
- Sabin, P. (2013), *The Bet - Paul Ehrlich, Julian Simon and Our Gamble over Earth's Future*, Yale University Press, New Haven.
- Simon, J., (1971), Science does not show that there is overpopulation in the US – or elsewhere, in: E. Pohlman (red.), 1973, *Population: A Clash of Prophets*, New American Library, New York, pp. 48-62.
- Simon, J. (1981), Environmental Disruption or Environmental Improvement? *Social Science Quarterly*, 62(1), pp. 30-43.

Werken over de drempel van pensioen in Europa

ELLEN DINGEMANS & KÈNE HENKENS

Tegenwoordig betekent met pensioen gaan voor veel mensen niet direct het einde van de arbeidsloopbaan. Zowel in Nederland als in andere Europese landen neemt het aandeel mensen dat na de traditionele pensioenleeftijd actief blijft op de arbeidsmarkt toe. De variatie tussen landen in wat werkende gepensioneerden doen en hoe zij zichzelf zien is echter groot. In de meeste landen, waaronder Nederland, zien gepensioneerden werken na pensioen als een aardige aanvulling op hun pensioen en niet als een verlenging van hun carrière als werkende.

Zowel in Nederland als in de ons omringende landen is de overgang van werk naar pensioen dynamischer geworden. Gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) laten bijvoorbeeld zien dat het aandeel van de Nederlandse 70 tot en met 74-jarigen dat nog actief is op de arbeidsmarkt tussen 2003 en 2018 is gestegen van drie naar zeven procent. Van mannen in die leeftijdsgroep is 11 procent nog actief in werk, terwijl vier procent van de vrouwen op die leeftijd betaald werk doet. Nederland staat daarin niet alleen. Ook in andere Europese landen is een vergelijkbare trend te zien in de toename van het aandeel gepensioneerden dat actief is in een betaalde baan.

In dit artikel gebruiken we gegevens van een groot landen-vergelijkend onderzoek, de 'Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe' (SHARE, zie kader), om meer licht te werpen op het fenomeen van werkende gepensioneerden in Europa. Hoeveel uren spenderen zij nog aan betaald werk in een gemiddelde week en zijn ze in loondienst of werken ze als zelfstandige? En hoe zien deze gepensioneerden zichzelf – beschouwen zij zichzelf überhaupt wel als gepensioneerd of is hun identiteit juist sterk verbonden met hun werk? Voor alle duidelijkheid, we definiëren in dit artikel werkende gepensioneerden als degenen die naast hun pensioen ook inkomen uit werk ontvangen.

Foto: Roel Wijnants/Flickr

Europese verschillen

Gegevens van het SHARE-project laten zien dat gemiddeld 11 procent van de gepensioneerden in de leeftijd 65 tot en met 74 jaar actief is op de arbeidsmarkt. De variatie tussen de landen is echter groot. Figuur 1 laat zien dat werken na pensioen vrij uitzonderlijk is in landen zoals Slovenië, Griekenland, Luxemburg en Spanje. Ook in Italië, Polen en Frankrijk is niet meer dan een op de 20 gepensioneerden actief in betaald werk. In Zwitserland, Zweden en Estland is het gedeelte van de gepensioneerden dat werkt veel groter. Ongeveer 20 procent van de gepensioneerden in deze landen verricht nog betaald werk. Nederland bevindt zich met negen procent in de middenmoot.

Figuur 2 toont het gemiddeld aantal uren dat wordt gewerkt, waarbij aangetekend moet worden dat voor een aantal landen uit figuur 1 het aantal werkende gepensioneerden in de data te laag is om het verder uit te kunnen splitsen. Met uitzondering van Spanje, Italië en Estland is werken na pensioen iets dat overwegend in deeltijd gebeurt. De figuur laat zien dat in Oostenrijk, Duitsland en Zwitserland de meerderheid een kleine parttimebaan heeft (hoogstens twee dagen). Ook in Nederland werkt de meerderheid van de gepensioneerden maximaal twee dagen per week. Voor Nederland is dit wellicht niet zo verrassend, aangezien Nederland bekend staat als kampioen deeltijdwerken. In de andere landen is deeltijdwerk echter veel minder gangbaar. Ongeveer 20 procent van de werkende gepensioneerden in Nederland is actief in een voltijdsbaan. In landen als Estland, Spanje en Italië is het veel gebruikelijker om nog voltijds te werken na pensioen. Estland en Spanje staan daarmee aan kop, met ruim 65 procent. Het grote verschil tussen deze landen is dat in Estland men niet alleen veelal voltijds werkt, maar werken na pensioen is een vaak voorkomend verschijnsel. In Italië en Spanje is de rol van werkende gepensioneerden op de arbeidsmarkt veel kleiner.

SHARE DATA

The Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe (SHARE) is een groot internationaal vergelijkend multidisciplinair databestand voor de sociale wetenschappen. In het onderzoek zijn in meerdere jaren gegevens verzameld van 50-plussers in een groot aantal Europese landen. Voor dit onderzoek maken we gebruik van de laatste twee meetmomenten van het SHARE-project (2013 en 2015) en selecteren de gegevens van gepensioneerden in de leeftijd van 65 tot 74 jaar. Deze data geven informatie over (werkende) gepensioneerden in 17 Europese landen, waaronder Nederland (enkel informatie voor 2013).

Figuur 1. Aandeel gepensioneerden (65 tot en met 74 jaar) dat actief is in een betaalde baan in 17 Europese landen, 2013/2015

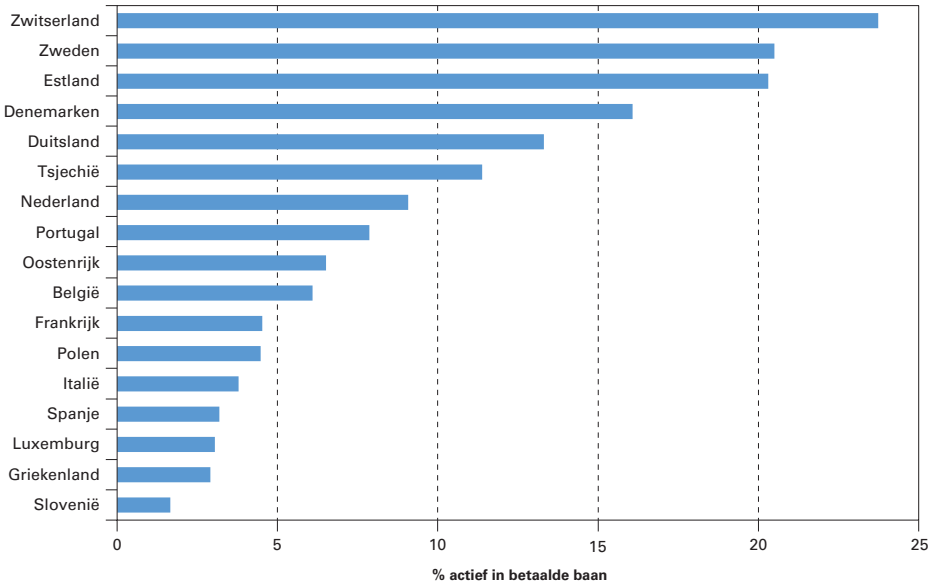

Bron: SHARE.

Figuur 2. Aantal uren dat werkende gepensioneerden actief zijn in een betaalde baan, naar land, 2013/2015

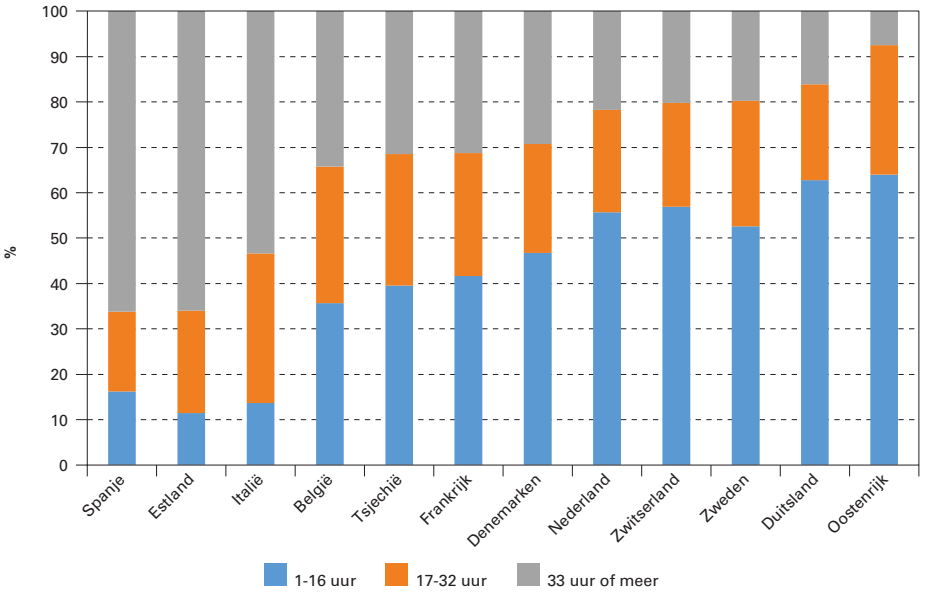

Bron: SHARE.

Figuur 3. Aandeel werkende gepensioneerden als zelfstandige versus loondienst, naar land, 2013/2015

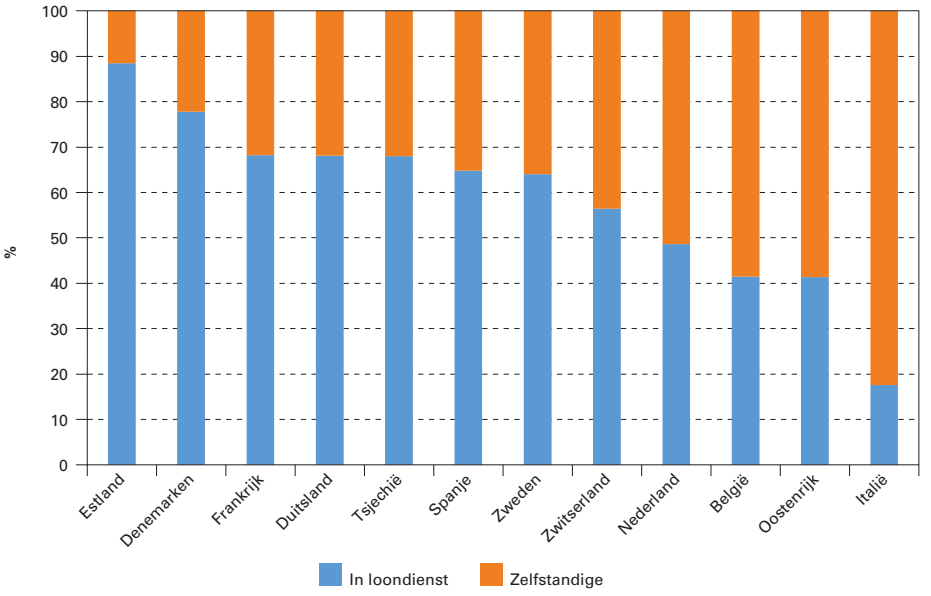

Bron: SHARE.

In loondienst of als zelfstandige

De meerderheid van de Europese werkende gepensioneerden werkt in loondienst. Echter, het percentage mensen dat als zelfstandige werkt is hoog. Het aandeel zelfstandigen varieert van 12 procent in Estland tot 82 procent in Italië (figuur 3). Dit zijn veel hogere percentages dan in de bevolking onder de 65 jaar. Zelfstandigen vindt men in alle sectoren, maar relatief veel in de sector landbouw en relatief weinig in het openbaar bestuur. In Nederland werkt ongeveer de helft van de werkende gepensioneerden als zelfstandige. De groep oudere zelfstandigen is divers. Enerzijds gaat het om mensen die hun hele loopbaan als zelfstandige hebben gewerkt en die ook doorwerken na de pensioengerechtigde leeftijd. In tegenstelling tot mensen in loondienst zijn zelfstandigen immers niet gebonden aan een verplichte pensioenleeftijd, die in de meeste landen gangbaar is. Doorwerken als zelfstandige na pensioen heeft niet alleen te maken met intrinsieke motivatie – men vindt het werk leuk of boeiend – maar houdt ook verband met het feit dat veel zelfstandigen niet genoeg gespaard hebben voor een goed pensioen. Anderzijds zijn er ook mensen die altijd in loondienst hebben gewerkt en na hun pensionering kiezen voor een doorstart als zelfstandige. Recent onderzoek van Damman en Van Solinge laat zien dat het bij deze groep zelfstandig ondernemers in Nederland overwegend gaat om hoogopgeleide ouderen met een aanzienlijk financieel vermogen.

Gepensioneerd of werkend?

Gepensioneerd zijn is in de bovenstaande statistieken gedefinieerd als het ontvangen van een pensioenuitkering. Werkende gepensioneerden zijn gedefinieerd als degenen die naast hun pensioen ook inkomen uit werk ontvangen. Het is de vraag hoe deze definitie zich verhoudt tot de eigen beleving van deze groep ouderen. Ziet men zichzelf als gepensioneerde of ziet men zich in de eerste plaats als werkende? Een antwoord op deze vraag geeft een indicatie of het werk vooral wordt gezien als een voortzetting van de arbeidsloopbaan over de drempel van de pensioenleeftijd, of dat het betaald werk wordt gezien als een activiteit om de pensioentijd invulling te geven. Aan de respondenten is gevraagd ook zelf aan te geven hoe men de eigen arbeidsstatus ziet. Men mocht slechts één antwoord kiezen en wordt daardoor geforceerd tot een keuze hoe zij zichzelf zien: gepensioneerd of werkend?

Figuur 4 laat zien dat in de meeste landen de overgrote meerderheid van de werkende gepensioneerden zichzelf in de eerste plaats als gepensioneerde ziet. In Nederland is dat ruim 65 procent. Toch identificeert ook bijna 30 procent zich vooral met de rol van werkende, ondanks dat zij een pensioeninkomen ontvangen. In Estland is dat heel anders. Daar zien veel mensen zich vooral als werkenden. Daar is werken in combinatie met pensioeninkomen ook gebruikelijk en vaak in voltijdse banen bij een werkgever (zie eerdere figuren). Natuurlijk zien gepensioneerden die veel uren maken zichzelf vaker als werkende en niet als gepensioneerde. Toch is dat verband minder eenduidig dan je op het eerste gezicht zou ver-

wachten. Zelfs bij gepensioneerden met een kleine deeltijdbaan ziet een op de zes respondenten zich vooral als werkende. Dit laat zien hoe belangrijk werken is voor de identiteit van deze mensen. Echter, men meet de eigen status ook af aan de verhouding tussen inkomen uit werk en pensioen: hoe meer pensioeninkomen men ontvangt, hoe kleiner de kans dat iemand zichzelf als werkende beschouwt.

Conclusie

Terwijl de aandacht in de pensioendiscussie vooral uitgaat naar het werken tot de officiële pensioenleeftijd vindt op de achtergrond een belangrijke andere verschuiving plaats. Geleidelijk neemt het aandeel mensen dat na hun pensionering op een of andere manier actief blijft op de arbeidsmarkt toe. Deze ontwikkeling wordt enerzijds gedreven doordat huidige generaties ouderen gezonder en hoger opgeleid zijn dan voorgaande generaties. Anderzijds dwingt onvoldoende pensioeninkomen veel ouderen tot het doen van betaald werk. Deze balans tussen de noodzaak om te werken na pensioen verschilt per land. Eerder onderzoek heeft laten zien dat in Nederland positieve intrinsieke motieven de overhand hebben bij de beslissing om te werken na pensioen. In veel andere landen met pensioensystemen die lagere pensioenuitkeringen bieden is werken na pensioen vanuit een financiële noodzaak veel gebruikelijker. Hoe groot de verschillende groepen zijn zal voor een groot deel samenhangen met de kwaliteit van het pensioenstelsel van een land. De hier gepresenteerde landen met de hoogste aandeel werkende gepensioneerden (Zwitserland, Zweden en Estland) kenmerken zich volgens OESO-cijfers bijvoorbeeld door gemiddelde uitkeringsniveaus voor gepensioneerden die beduidend onder het EU-gemiddelde liggen. Maar ook de toegang tot de arbeidsmarkt voor gepensioneerden speelt een belangrijke rol. Voor veel Europese werkgevers heeft het rekruteren van mensen boven de pensioenleeftijd weinig prioriteit.

Ellen Dingemans, Het PON Tilburg,
e-mail: e.dingemans@hetpon.nl
Kène Henkens, NIDI en UMCG, Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: henkens@nidi.nl

Foto: Roel Wijnants/Flickr

Figuur 4. Omschrijving van eigen arbeidsstatus door werkende gepensioneerden (65-74 jaar), naar land, 2013/2015

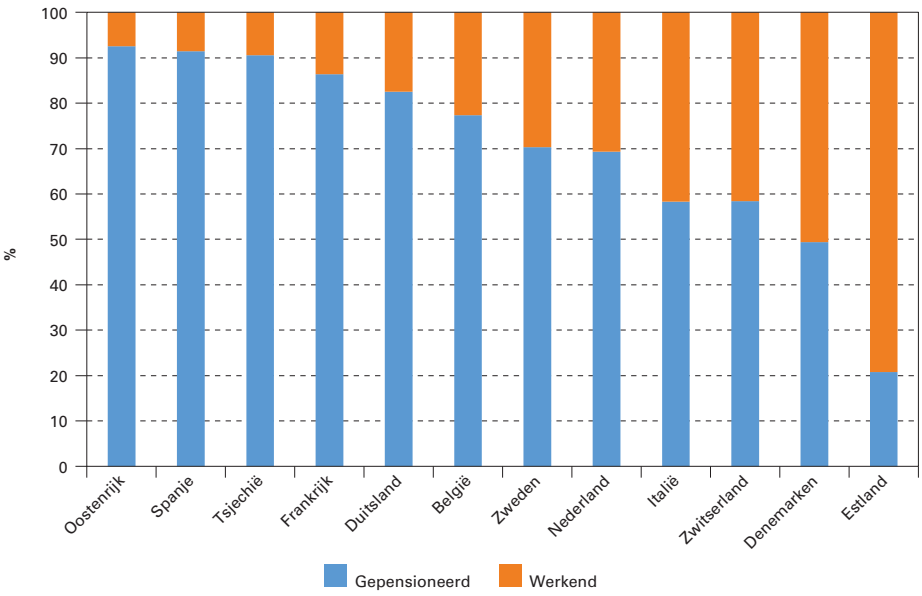

Bron: SHARE-data.

LITERATUUR:

- Damman, M. & H. van Solinge (2018), Self-employment among older individuals in the Netherlands. Tilburg: Netspar Discussion paper DP 05/2018-028.
- Dingemans, E. & K. Henkens (2019), Working conditions in post-retirement jobs: A European comparison. Tilburg: Netspar Industry Paper.
- Dingemans, E. & K. Henkens (2019), Working after retirement and life satisfaction: Cross-national comparative research in Europe. *Research on Aging*, te verschijnen.
- Dingemans, E., K. Henkens, & H. van Solinge (2017), Working retirees in Europe: Individual and societal determinants. *Work, Employment & Society*, 6, pp. 972–991.
- OESO (2016), Net pension replacement rates. Parijs: OESO.
- Smulders, P. & W. van der Torre (2017), Werknemers en zelfstandigen in Nederland en Europa. *Economisch Statistische Berichten*, 102(4754S), pp. 57-60.

Ratelband niet uniek: de meeste 60-plussers voelen zich veel jonger

Eind 2018 kreeg Emile Ratelband van de rechtbank te horen dat hij zijn leeftijd niet met twintig jaar mocht verlagen. De 69-jarige was naar de rechter gestapt om dit voor elkaar te krijgen, omdat hij zich jonger voelt dan hij werkelijk is. NIDI-onderzoek onder oudere werknemers laat zien dat Ratelband niet uniek is. De meeste 60-plussers voelen zich veel jonger dan hun 'kalenderleeftijd'.

Positiviteitsgoeroe Emile Ratelband trok vorig jaar de aandacht door bij de rechtbank te eisen dat in zijn paspoort niet zijn werkelijke leeftijd, maar zijn 'gevoelsleeftijd' komt te staan. Op papier is Ratelband 69 jaar, maar hij gaf aan zich 20 jaar jonger te voelen. De rechtbank zag in de argumenten van Ratelband geen aanleiding om nieuwe jurisprudentie te scheppen en hiervoor aansluiting te zoeken bij de wettelijke regelingen voor naams- en geslachtswijziging. "Vooral omdat aan leeftijd allerlei rechten en plichten, zoals stemrecht en leerplicht en recht op AOW, zijn verbonden terwijl dat bij naam- en geslachtswijziging niet zo is." Het verzoek van Ratelband lijkt extreem maar zijn gevoel is bij nader inzien helemaal niet zo extreem. Uit een pensioenonderzoek van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) blijkt dat de overgrote meerderheid van de meer dan 5.000 werkende 60-plussers in het onderzoek zich veel jonger voelt dan hun officiële leeftijd. Gemiddeld voelt men zich 6,3 jaar jonger. Slechts vier op de 100 voelt zich echter 20 jaar of meer jonger. Er is een duidelijke samenhang tussen gevoelsleeftijd en fysieke gezondheid. Mensen met een uitstekende gezondheid voelen zich veel vaker aanzienlijk jonger dan ze zijn, terwijl mensen met een matige of slecht gezondheid zich vaker ouder voelen dan hun kalenderleeftijd (zie figuur).

Demografen opperen weleens dat met de toenemende levensverwachting de definitie van oud ook zou moeten veranderen. Zo wordt wel gesteld dat '60 de nieuwe 50 is geworden'. Vanuit die gedachte is het heel begrijpelijk dat veel mensen zich aanzienlijk jonger voelen dan hun kalenderleeftijd. Een interessante vraag is of mensen die zich substantieel jonger voelen dan ze werkelijk zijn ook anders tegen pensioen aankijken? Ratelband gaf aan de rechter aan dat hij er niet aan denkt om te stoppen met werken, en ook graag van zijn AOW afziet. Een dergelijke voorkeur zien we niet bij de oudere werknemers in het NIDI-onderzoek. Degenen die zich aanzienlijk jonger voelen dan de kalenderleeftijd willen gemiddeld genomen wel iets langer doorwerken dan degenen waarbij dat verschil kleiner is, of dan de groep die zich juist ouder voelt. Gemiddeld genomen bestaat er echter bij alle ondervraagde werkende 60-plussers een sterke voorkeur voor stoppen met werken voor het 65ste kalenderjaar. De fitte zestigplussers staan dus nog niet echt te trappelen om langer actief te blijven op de arbeidsmarkt.

Hanna van Solinge, NIDI,
e-mail: solinge@nidi.nl

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en wil de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken bevorderen.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding wordt op prijs gesteld.
Graag ontvangt de redactie een bewijsexemplaar.
De personen op de foto's komen niet in de tekst voor en hebben geen relatie met hetgeen in de tekst wordt beschreven.

Het NIDI is een instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) en is geaffilieerd met de Rijksuniversiteit Groningen.
Het NIDI houdt zich bezig met onderzoek naar bevolkingsvraagstukken.

colofon

DEMOS	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry van Dalen, hoofdredacteur Nico van Nimwegen, redacteur Peter Ekamper, (web)redacteur Jaap Oude Mulders, redacteur Fanny Janssen (RUG), redacteur
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	demos.nidi.nl / www.nidi.nl
Abonnementen	gratis
Druk	Koninklijke Van der Most
Opmaak	www.up-score.nl

Verdeling van 60-plussers die zich jonger/ouder voelen dan hun echte leeftijd, naar ervaren gezondheid

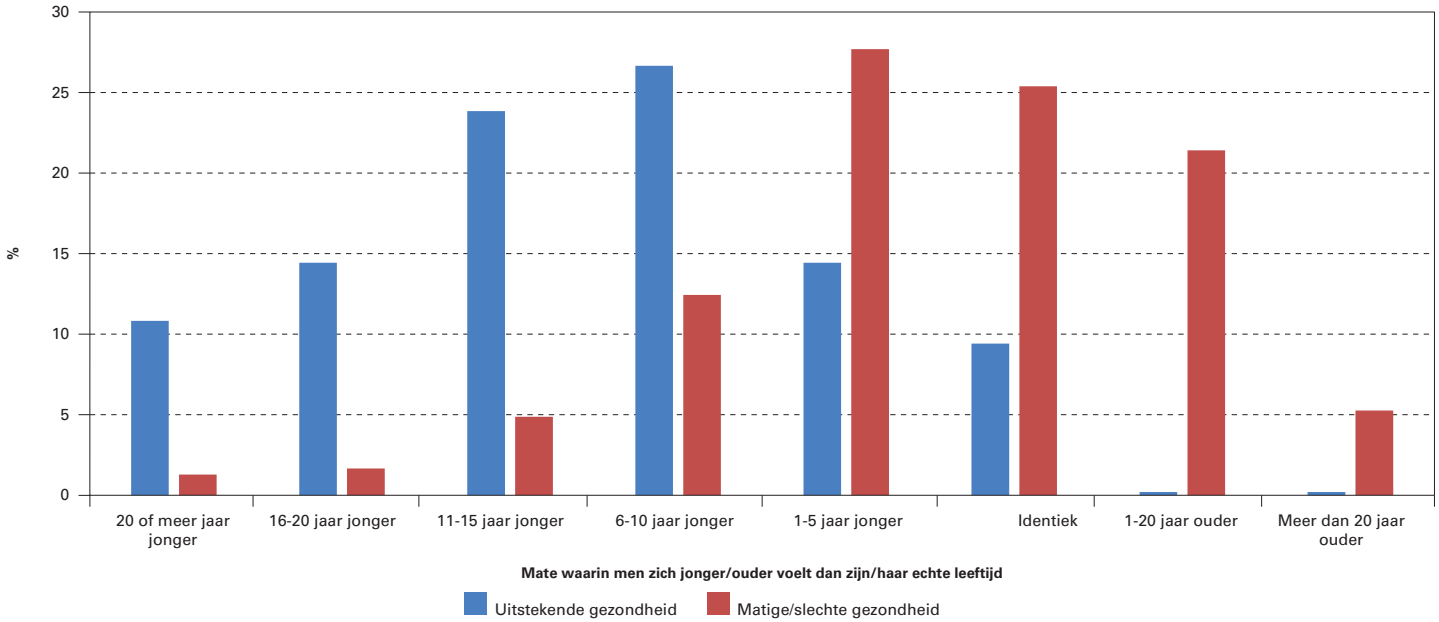

Bron: NIDI Pensioen Panel, (2015-2018). De cijfers in de figuur zijn ontleend aan de vragen: "Hoe oud voelt u zich?" en "Hoe is het in het algemeen met uw gezondheid" (uitstekend/zeer goed/goed/matig/slecht).